

Magyarország a változó világban*

Mikó Eszter

*Patai Mihály – Parragh László – Lentner Csaba:
Magyarország a változó világban
Éghajlat Könyvkiadó Kft. Budapest, 2015, p. 330
ISBN: 978-963-9862-76-0*

Magyarország történetében a rendszerváltás után új fejezet kezdődött. Hatalmas átalakuláson ment keresztül az ország gazdasága és társadalma, miközben jelentősen megváltozott a körülöttünk lévő világ is. Ez a könyv az elmúlt 25 év sajátosságait mutatja be három szerző beszélgetésén keresztül, akik a gazdasági életben és az oktatásban elismert szaktekintélyek. A könyvben megjelennek a saját tapasztalatok és vélemények az adott időszak eseményeiről. A szerzők: Dr. Patai Mihály a Magyar Bankszövetség elnöke és az UniCredit Bank Hungary Zrt. elnök-vezérigazgatója, Dr. Parragh László a Magyar Kereskedelmi és Iparkamara elnöke és Dr. Lentner Csaba egyetemi tanár, a Nemzeti Közszerződési Egyetem Közpénzügyi Tanszékének vezetője.

Az Éghajlat Könyvkiadó gondozásában megjelent könyv 8 fejezetből álló első része az elmúlt negyedszázad hazánkat érintő nagy gazdasági és társadalmi problémáit elemzi, a második szerkezeti egység pedig a szerzőkkel készült beszélgetéseket tartalmazza.

A szerzők egyik központi kérdésként Magyarország rendszerváltást követő időszakával foglalkoznak, azt boncolgatva, hogy a külső és belső gazdasági-társadalmi változások hogyan hatottak az ország helyzetére, a külföldi megítélésre. Foglalkoznak az Európai Unióhoz való csatlakozással és a rendszerváltás okozta sokkot követő, 2008-as gazdasági világválsággal, továbbá a devizahitelezésből fakadó problémákkal. Elemzik azt, hogy az eurózónához való csatlakozás elmaradása milyen gazdasági hatásokat okozhatott Magyarországon. Kitekintenek a lehetséges jövő irányába, feltérképezik, hogy az ország gazdasági növekedéséhez milyen további változásokra van szükség, elsősorban a felsőoktatás megreformálásával és a magyar vállalkozói szektor megerősítésével.

* Jelen cikk a szerző nézeteit tartalmazza, és nem feltétlenül tükrözi a Magyar Nemzeti Bank hivatalos álláspontját.

Mikó Eszter a Nyugat-magyarországi Egyetem Közgazdaságtudományi Karának doktorandája.
E-mail: mikoeszter@gmail.com.

A könyv első fejezete bemutatja a rendszerváltás főbb gazdasági és politikai eseményeit, hazánk 1990-es évek eleji gazdasági és társadalmi helyzetét. Magyarország a rendszerváltáskor jelentős államadóssággal küszködött, és nagyon alacsony volt a befektethető, hazai kézben lévő tőkeállomány. A gyárak és a vállalatok műszaki-technikai színvonala jelentősen elmaradt a fejlett (nyugati) államokétól. A rendszerváltáskor hazánk megnyitotta kapuit a külföldi tőke előtt, és rövid időn belül jelentős investíciók történtek. Magyarország ekkor Kelet-Közép-Európa élén állt a külföldi tőke vonzásában. 1997-ben 1,5–2 milliárd dollár áramlott be hazánkba (*Diczházi 1997*), míg 2003-ig közel 43 milliárd dollárt fektettek be a külföldiek, melynek 50%-a az iparra koncentrált. A közép-kelet európai országok gazdasági megújulásában és a világgazdaságba való integrálódásukban fontos szerepet játszottak a működőtőke-befektetések és a transznacionális vállalatok. Az FDI részt vett a privatizációban is. Sokszor csak piacot vásároltak a külföldiek, aminek az lett a következménye, hogy az így eladott gyárak többségének modernizálása és fejlesztése elmaradt, s hamar be is zárták őket. A kormány egyik privatizációs célja, hogy fejlessze a hazai vállalatokat, nem valósult meg. Ennek hatásai ma is megfigyelhetők, mint például az egyes gazdasági területeken végbemenő termelési mennyiség csökkenése, vagy esetleg a termelés megszűnése, elsősorban a nehézipart, a textilipart, a bányászatot és a cukorgyártást tekintve, de nem elfelejtve, hogy ezek a területek a fejlett országokban is a hanyatló ágazatok közé tartoztak az 1970-es évektől.

A KSH-adatokból is tudjuk, hogy a cukoripar nem szűnt meg, csak a korábbi tizenkét gyárból egy, a kaposvári maradt meg. A cukorgyártás 2007-ben épült le, míg az autóbuszgyártás 2009-re állt le, de időszakosan újraindult később. Ugyanakkor, bár jelentősen visszaesett a pamut-szövet gyártás és a szén kitermelése, ezek mégsem tűntek el. Sőt, a legutóbbi adatok szerint, bár 2011-ben és 2012-ben csak 2 millió m² pamut-szövetet gyártottak, valószínűleg a válság következtében, 2013-ban ez a szám már 12 millió m²-re nőtt.

A beszélgetőpartnerek egyetértenek abban, hogy a magyar gazdaság számára a rendszerváltáskor nélkülözhetetlen volt a külföldi tőkebefektetés. A multinacionális vállalatokkal a magyar gazdaság olyan hasznot ért el, amit nélkülük nem lehetett volna. A rendszerváltásig Magyarországon a vállalatok magyar érdekeltségbe tartoztak, a magyar állam tulajdonát képezték. A privatizáció és a multinacionális vállalatok betelepülésének hatására 1997-re jelentősen átalakult a vállalatok tulajdonosi szerkezete. 1990-ben még csak 5.462, 1997-ben pedig már 25.706 olyan vállalkozás volt Magyarországon, ami vagy magyar és külföldi, azaz vegyes érdekeltségű, vagy tisztán külföldi érdekeltségű vállalat volt (KSH). A külföldi érdekeltségű vállalatok közül 12.279 vállalat a kereskedelmi, közúti jármű és közszükségleti cikk javítása területén működött, míg 4.276 a feldolgozóiparban, 4.107 az ingatlanügylet, bérbeadás és gazdasági tevékenységet segítő szolgáltatások területén.

A szakértők rámutattak arra is, hogy a rendszerváltás és a privatizáció nem csak a vállalatok és a gazdaság életében hozott változást, hanem a társadalomában is. 1989 után a vállalatok, a gyárak bezárásának, a szövetkezetek megszűnésének hatására megjelent a munkanélküliség hazánkban, ami teljesen új jelenség volt a korábbi teljes foglalkoztatottsághoz képest. Az 1990-es évek elején hirtelen több ezer munkavállaló került az utcára. A munkanélküliség elkerülésére tömegesen vonultak az emberek nyugdíjba, vagy választottak valamilyen nyugdíjszerű ellátást, miközben a fiatalok a jobb elhelyezkedési esélyek reményében hosszabb ideig maradtak az iskolában. Mindez komolyan megterhelte a magyar gazdaságot. Míg 1992-ben a munkanélküliség csupán 9,9% volt, 1995-ben ez 10,3%-ra nőtt. A foglalkoztatottak aránya 52,5%-ról 46,7%-ra esett vissza, az aktivitási arány pedig 58,3%-ról 52%-ra csökkent. Ezek az adatok azonban eltakarják a regionális különbségeket mind a munkanélküliség, mind a gazdasági aktivitás terén. Óriási egyenlőtlenségek bontakoztak ki az ország különböző területei között. 1997-ben a munkanélküliségi ráta Pest megyében 6,6% volt, míg Borsod-Abaúj-Zemplén megyében 15,3%. A külföldi érdekltségű vállalatok többsége a közép-magyarországi régióba és az észak-dunántúli régióba települtek, ezzel is növelve a regionális egyenlőtlenségeket. Ez a területi különbség még ma is fennáll (Kiss 2007). A hivatalos statisztikai adatok szerint 1997-ben Pest megyében 1626 külföldi érdekltségű vállalat volt, míg Nógrád megyében csupán 147. A munkanélküliségnek, a gazdasági aktivitás csökkenésének és a vállalatok, szövetkezetek bezárásának hatására 1989–1994 között csökkent Magyarország GDP-je, majd lassú emelkedésnek indult.

Az 1990-es évek elején bekövetkezett változások, a gazdaság egy részének leépülése, a munkanélküliség térhódítása, a regionális különbségek fokozódása, az elszegényedés, az életkörülmények romlása miatt a társadalom kiábrándult a nyugati útból. Ezen kiábrándultságot idézte vissza, vagy talán még fokozta is a szerzők szerint a 2008-as gazdasági válság. A társadalom tehát mintegy „permanens” válságban van.

A 2008-as gazdasági válsághoz a szerzők véleménye szerint a piaci és banki feltöltekezés vezetett, a 2000-es évekre a vállalatok több terméket nem tudtak eladni, a bankok pedig nem tudtak több hitelt kihelyezni, emiatt további profitdinamikát már csak kisebb mértékben lehetett teljesíteni. Először Észak-Amerikában, majd egyre több országban kaptak olyan emberek is hitelt, akik nem voltak hitelképesek. Később ezen hiteleket tömegesen nem fizették vissza. Egy ideig a bankok a veszteséget értékpapírosítással, visszafizetetlen hitelkövetelések work out cégekbe való kiszervezésével eltüntették, de 2008-ra ez már nem volt tovább tartható. Több nagybank összeomlott, a hitelek megdrágultak és a hitelcsatornák kiszáradtak, a bankrendszer válsága pedig gazdasági válsággá fejlődött. Magyarországot azért is érintette komolyan a válság, mert a külföldi tulajdonú bankok a visszafizetett hiteleket hazavitték otthoni költségeik és veszteségeik fedezésére, és nem Magyarországon

forgatták vissza, amiért a külföldi bankok nem elítélhetők, mutatnak rá a szerzők. Azzal tisztában kell lenni, hogy a lakosságnak és a vállalkozásoknak is szüksége van hitelre, a baj a mértékkel és az arányokkal volt.

További problémaként jelentkezett a válság során az, hogy a szabályozó-ellenőrző hatóságok nem vizsgálták, ellenőrizték és szabályozták ezeket a folyamatokat kellő hatékonysággal. A magyar társadalom legnagyobb hibája az volt szerintük, hogy nem rendelkezett megtakarításokkal. Az előző rendszerből örökölt felfogás, hogy az állam majd mindent megold, napjainkig továbbél a társadalomban.

A könyv írói úgy vélik, hogy a 2008-as válságnak több olyan előzménye is volt, amely súlyosbította a hatásokat. A válság rossz gazdasági körülmények között találta Magyarországot, mert például jelentős volt az államadósság mértéke. A GKI Gazdaságkutató Zrt. adatai szerint az államadósság, amely 1989-ben a GDP 73%-a volt, a 2008–2010 közötti időszakban 80%-ra nőtt, ami igen súlyos teher.

A rendszerváltás utáni első súlyos válság problémáinak megoldása nagy kihívást jelentett az akkori kormánynak. Többféle intézkedést és eszközt alkalmaztak, hogy a kialakult kedvezőtlen helyzetet minél zökkenőmentesebben oldják meg. A válság kezelésének egyik lépése az volt, hogy a kormány igyekezett az embereket munkára fogni. A munkanélküliek megsegítésére bevezették a közfoglalkoztatást. A szerzők szerint ezen a területen a következő fontos lépés az lenne, hogy ne a Belügyminisztérium legyen a legfőbb foglalkoztató, mint most, a közfoglalkoztatás esetében, hanem a cél az, hogy a közmunkások visszatérjenek a versenyszférába.

Továbbá a fenntartható gazdasági növekedés eléréséhez a jövőben elengedhetetlen a felsőoktatás, az egészségügy és a kutatás-fejlesztés területének megreformálása. A felsőoktatásban azért van szükség reformokra, mert ma Magyarországon 550.000 férőhely van az egyetemeken, de csak 320.000 hallgató, sőt, 2014-ben már csak 307 ezer fő tanult a felsőoktatásban. Ráadásul további csökkenéssel is lehet számolni a népesség fogyása és a külföldre jelentkezők növekvő száma miatt. A reális cél az lenne, hogy a férőhelyek száma a valós igényekhez igazodjon, és a felsőoktatás teljes kihasználtságú legyen. A felsőoktatás átalakításának egyik problémája, kedvezőtlen kihatása, hogy ha ma egy várost felsőoktatási intézmény nélkül hagynak, akkor az a város hanyatlani kezd, tehát gazdasági és társadalmi szempontból kedvezőtlen irányt vehet a további fejlődése, mert a fiatalok, az értelmiségiek egy része elmegy. Lényeges, hogy csak olyan szakokat és szakmákat oktassunk, amire a piacnak szüksége van. Parragh László felhívja a figyelmet, hogy együtt kell működnie a gazdaságnak, az oktatásnak, a kutatás-fejlesztésnek és az addicionális források felhasználásának ahhoz, hogy hazánk jelentős gazdasági növekedést érjen el a jövőben.

A szakértők nélkülözhetetlennek tartják, hogy Magyarországon egy széles, hazai tőkére épülő vállalkozói réteg jöjjön létre. Ha fenntartható fejlődést akarunk, akkor

kell egy erős közép- és keleti régió, amit az államnak megfelelő eszközökkel támogatnia kell. További gazdasági növekedést hozó lépés a keleti piacok bővítése, a nyugati piac megtartása mellett. Az is nagyon fontos, hogy a központi költségvetés egyensúlyközeli helyzete tartható legyen. Bár a hiány most is 3 % alatti, arra kell törekedni, hogy a jövőben tovább mérséklődjön.

Lentner Csaba kihangsúlyozta, hogy segíteni kell a magyar családok jövedelemgyarapodását, amihez csökkenteni kell az adókat és növelni a társadalmi kedvezményeket. Le kell vinni a jövedelemadó mértékét egy számjegyre, a 27%-os áfát pedig indokolt legalább az európai átlag szintjére mérsékelni. A jövőben a közfoglalkoztatás átszervezését is szükségesnek ítélte.

Összességében véve, három különböző területen dolgozó szakember eltérő megfogalmazásában, de alapvetően azonos álláspontjain keresztül ismerjük meg hazánk helyzetét a változó világban. Mindez jól érthető, olvasmányos formában tárul elénk, rengeteg összegző, értékelő információval. A beszélgetések hozzásegítenek ahhoz, hogy ne elfogultan, ne bizonyos szempontok szerint, hanem komplexen lássuk Magyarország negyedszázados fejlődését, gazdasági helyzetét.

Ajánlom ezt a könyvet mindazon olvasók számára, akiket érdekel, hogy három szaktekintély hogyan gondolkodik az elmúlt 25 év gazdasági, társadalmi és politikai változásairól, milyen tapasztalatokat szereztek, miben látják hazánk gazdasági felvirágoztatásának a kulcsát, és véleményük szerint milyen fontos jövőbeni változások szükségesek a fenntartható gazdasági növekedés eléréséhez.

Felhasznált irodalom

Diczházi Bertalan (1997): *Külföldi tőkebefektetések hatása a regionális gazdaságra*. Tér és Társadalom 11. évf. 1997/2. pp. 67–79.

Kiss Éva (2007): *Foreign direct investment in Hungary. Industry and its spatial effects*. Eastern European Economics. Volume 45. Issue 1. pp.6–28.

Központi Statisztikai Hivatal (KSH 2015): Adatok. www.ksh.hu.

GKI Gazdaságkutató Zrt. adatai (2015): <http://www.gki.hu/en/node/350>